

Hugo Hørlych Karlsen

EBØGER OG POESI

EBØGER OG POESI

Af Hugo Hørlych Karlsen

Oplæg ved poesikonferencen *Hesten har vinger*,
arrangeret af lyrik-gruppen i Dansk Forfatterforening,
torsdag d. 19. april 2012,
Dansk Forfatterforening, Strandgade 6, København

Foto: Knud Steffen Nielsen

Indhold

1. Tekstens medie 4
2. Ebogen og hvor man ”er” 5
3. Ebog og etekst 7
4. Ebogen og lyrikken i forhold til den trykte bog og lyrikken 8
5. Ebogen og tekster side ved side ved opslag 11
6. Kan hvad udad tabes indad vindes? 12

1. Tekstens medie

Synsvinklen på ebogen er for min oplevelse ofte for snæver. Ebogens fremkomst fremstår som noget monstrøst nyt. Mere eller mindre synes mange at være bange for den – forfattere, forlag, boghandlere...

Og så er ebogen dog intet andet end den gode gamle historie om, at mennesker finder et medie for en skreven tekst. I historiens løb har vi som medie for formidling af tekst haft så forskelligartede materialer som blandt andet sten og træ (at riste runer), ler (brændte lerplader), papyrus, bambusstokke, silkestof, træplader (i sig selv og til trykning), skind/huder, papir.

En nyhed i lighed med ebogens nyhedsværdi stod Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg (1400-1468) for her i Vesten, da han opfandt (nogle siger opdagede) det genanvendelige bevægelige enkeltbogstav støbt i bly. Hermed fik vi bogtrykkerkunsten. Første tryk i Tyskland 1455, *Bibelen*, første tryk i Danmark 1482, Johann Snells bogtrykkeri i Odense, bønnebogen *Brevarium Ottoniense*. Kineserne havde trykt på samme måde med lertyper siden 1200-tallet.

Med Gutenberg fik vi den firkantede bladrebog i potentielt store oplag. For mange i dag et afgørende indtjeningsobjekt, for mange desuden en fetich for tekstlæsning.

Med ebogen – især i epubformatet – er vi jo imidlertid blot vendt tilbage til bogrullen, der var pergament- eller papyrusblade rullet sammen omkring en stok.

Ebogen er en digital bogrulle med mulighed for store oplag ved salg af digitale kopier af den samme grundfil. Denne mulighed for yderligere at få udbredt den nedskrevne litteratur af enhver art i ubegrænsede mængder er kun et problem, fordi vi lever i et varesamfund. Det nye digitale tekstmedie opleves som en trussel mod det gamle, papirtrykte tekstmedies kulturelle status og de indtjeningsmuligheder, som netop det medie er forbundet med for dem, der skriver, trykker, redigerer og sælger det.

I et samfund, hvor enhver ydede efter evner og nød efter behov, ville ebogen som digitalt tekstmedie på linje med sten, ler, træ, silke, bambusstokke, papir ikke opleves som en trussel, men som en gevinst for større udbredelse af tekster.

2. Ebogen og hvor man "er"

Jeg tror, udbyttet af den nye situation med ebøger i høj grad afhænger af, hvor man "er". Min egen situation er kort fortalt sådan her:

Jeg er mag. art. i nordisk sprog og litteratur fra Århus Universitet 1974, blev Master i Klassisk Kinesisk Medicin 1993, har været kulturmedarbejder og anmelder ved blandt andet *Demokraten*, *Information*, tidsskrifterne *BUM* og *PLYS*.

Udkom første gang i 1972 med digte. Blev selvstændig erhvervsdrivende som forfatter i 1988. Har levet for at og med at skrive og oversætte ud af eksistentiel lyst og faglig interesse. Digte, noveller, romaner, fagbøger. Så jeg har et forfatterskab bag mig – og i gang – og er udkommet på forskellige såkaldt etablerede forlag, mængdeforlag, gennem årene.

Jeg stod i 2004 med et meget stort kulturhistorisk materiale i forbindelse med et 15-årigt arbejde på romanerne *Den første sønderbøning* og *Hollænderen*. Romanerne udkom på Forlaget Hovedland i 2006 og 2008. Det kulturhistoriske baggrundsmateriale for dem fik jeg lyst til selv at udgive i to mindre bøger. De solgte i 3 oplag. Og så havde jeg hermed startet mit eget forlag NordØsten NordOsten Books. Samtidig overtog jeg selv rettighederne til min på Aschehoug udgivne og udsolgte fordanskning af digtcyklussen *Daode jing. Klassikeren om vejen og kraften* og udgav selv en revideret udgave både som trykt bog og som ebog. Og den sælger uafbrudt.

Ebogen har altså givet mig mulighed for at få en række af mine titler ud igen (dem som det er lykkedes mig at få rettighederne hjem fra forlagene på), samtidig med at jeg oplever det som særdeles meningsfuldt at udgive i ebogsform, både digtene og prosaformerne. Alt ved ebogen giver mening – og vi forfattere en enorm mulighed (som søges stækket – hvordan antyder jeg kort til sidst).

Så jeg har det rigtig godt med, at bøger, der er udgivet tidligere i papir og som sådanne ikke ville blive genoptrykt mere (det ligger i papirbogsmediet, når en bog i et vist omfang er "solgt færdig"), men som såmænd ligeså godt kunne udkomme som nyudgivne bøger i dag – ja, dem kan jeg selv sørge for at holde levende i ebogsformen.

Jeg gør sammen med min medhjælp enormt meget for at ny-gennem-revidere mine bøger, der genudgives, og lave dem til en æstetisk smuk epub-udgave, som samtidig er teknisk perfekt (her har eMediaservices været meget givende med hensyn til samarbejde omkring at lave en ebog ordentlig). I øjeblikket er jeg for eksempel ved at færdigredigere to ebogsudgaver, en hvor fem af mine korte romaner udgives samlet med titlen *Feberbørn*, og en hvor mine to romaner *Hollænderen* og *Den første sønderbøning* ligeledes udgives samlet.

Sidst på denne måned udkommer min oversættelse af Theodor Storms lyriske fortælling *Immensee* på Forlaget Hovedland. Samtidig er kontrakten på baggrund af mange års værdifuldt samarbejde med dette forlag til begge parter fordel i den aktuelle situation lavet, så jeg selv udgiver den som ebog.

Vi forfattere har enormt rige muligheder for at frugtbar gøre vores egne forfatterskaber i og med, at ebogen giver os mulighed for, at vi selv holder vores titler i live – at de stadig er "derude". Og er de der – så købes og læses de. Det er min erfaring.

Der er altså en kæmpe forskel på, at vi forfattere blot kunne stå med "døde" papirbøger efter en vis tid, til at ebogen giver dem mulighed for at ligge aktiverbare derude hele tiden.

Den bedste og mest vedkommende litteratur i dag udkommer ikke på rampelysforlagene, men i højere grad uden for disse forlags og de gængse mediers rampelys. Det glæder jeg mig over. Og det kan ingen og intet standse i og med ebogens muligheder.

3. Ebog og etekst

Vi ved, at ord har betydning. Det er det, der får os til at blive digtere, prosaiske eller poetiske.

Også ordene ebog og ebogslæser har betydning. Og jeg tror, en uheldig betydning. For det fokuserer på ordet **bog** og tenderer mod, at man skal opfatte den digitale ”bog” som en digital **kopi** af den trykte bog.

Bogen bliver en fetich. Man dyrker bogen, den firkantede, indbundne, og man vil genfinde den i ebogen og i ebogslæseren.

Det ville måske have været bedre fra begyndelsen at have brugt betegnelsen **etekst** i stedet for ebog, og at bruge betegnelsen **etekstlæser** i stedet for ebogslæser. Nogle etekster ville så være digte eller digtsamlinger, for eksempel, nogle romaner eller novellesamlinger, for eksempel. Og vi ville være inde ved det, det drejer sig om, i hvert fald for mig: **teksten**.

Og teksten har som nævnt gennem historiens løb været formidlet gennem mange forskellige materielle former.

4. Ebogen og lyrikken i forhold til den trykte bog og lyrikken

Den firkantede bog med omslag har skabt bestemte tekstforventninger – måske især til digte. Og den har skabt bestemte former for så at sige tekstfigurer, der er blevet printet på siden i forhold til linjebrud. Den trykte bog havde faste typer inden for en vis mulig linjelængde afhængig af bogformat og margen. Og man kreerede, og kreerer, digtet i forhold til disse tekstfigurmæssige muligheder for fast forankring på siden.

Lad os først se på det klassiske rimede og metriske digt kreeret i forhold til og trykt i den firkantede trykte bog.

Jeg downloadede Jeppe Aakjærs digte i epubformat og læste blandt andet digtet ”Strømmen drev”. Linjerne i hvert vers flød sammen og rimene og rytmen, som dette digt er bygget op over, forskød sig tilfældigt ind og ud på grund af de tilfældige linjebrud, som ebogsformatet havde skabt. En fantastisk oplevelse, faktisk. Men alt, hvad digteren havde tilstræbt at opnå med digtets form, var væk.

Sådan ser det ud i sin bogtrykte form (de tre første vers):

STRØMMEN DREV—

Strømmen drev og tog Baaden med
gjennem grønne Enge;
blandt gule Iris vi drev afsted;
Folk var i Senge.

De gule Iris du brak og strøde
paa Baadens Bund,
og trykked vildt dine Læber røde
imod min Mund.

Og paa det gule, duftende Lagen
du knæled ned;
med strakte Arme saa hvide som Dagen
du drog mig med.

...

(skrevet 22.8. 1894)

Og sådan ser det ud i epubformat – et format som jo er karakteriseret ved, at linjeskiftene er flydende, det vil sige, de er afhængige af den skriftstørrelse, du vælger at have på skærmen. Sådan her ser det ud, hvis jeg vælger den mellemste skriftstørrelse (der ville være andre linjebrud, hvis jeg valgte en anden skriftstørrelse):

STRØMMEN DREV—

Strømmen drev og tog Baaden med gennem grønne Enge; blandt gule Iris vi drev afsted; Folk var i Senge.

De gule Iris du brak og strøde paa Baadens Bund, og trykked vildt dine Læber røde imod min Mund.

Og paa det gule, duftende Lagen du knæled ned; med strakte Arme saa hvide som Dagen du drog mig med.

...

I epubudgaven ophæves digtets oprindelige form, mistes den metrik, den rytme, og den ringang, som Aakjær har bygget digtet op over.

Lad os så se på den ikke-rimede og ikke-metriske poesi, lyrik, af i dag. Som poesi eller lyrik defineres i dag, inddrages ikke primært, måske slet ikke, rim og metrum, men derimod arbejdes med en struktureret intensitet i sproget. Dette kan vel gælde som en definition på lyrik. Det lyriske bliver en nerve, en medrivende egenartethed.

Her opstår i epubformatet ganske tilsvarende problemer som med den rimede og metriske lyrik. For den strukturerede intensitet er ofte i ligeså høj grad, skønt på en anden måde, hængt op på rytmen i ordsammensætningerne og på de særlige karaktertræk, som linjeskiftene – og i det hele taget de enkelte linjers grafiske forhold til hinanden – giver digtet. Som sådan er det moderne digt i høj grad og som hovedregel et direkte barn af den firkantede, trykte bog – skønt ikke altid, der findes jo også eksperimenter med bogformen til forsøg på ophævelse af denne. Og i samme øjeblik dette den firkantede bogs digt overføres til ebogsformatet i det på mange måder fremragende epubformat, ja, så vælter hele den grafiske opsætning på grund af linjernes flyden i forhold til den skriftstørrelse, man vælger.

Ud af denne problematik vil der uden tvivl opstå nye lyriske former – en ny form for lyrisk nerve, der overskrider spørgsmålet om det grafisk fastlåste digt.

Som et eksempel på en sådan overskriden kan jeg henvise til Kenneth Krabats *Manden i den hvide kittel* og *Tidens Kælven 1*, begge Forlaget Se, Sne! 2011, der begge er skrevet til epubformatet og for mig begge er fremragende lyriksamlinger, hvis grafiske opsætning kan "klare" forskellige former for linjebrud afhængig af skriftstørrelsen, man vælger på sin ebogslæser.

5. Ebogen og tekster side ved side ved opslag

En anden ny situation med epubformatet er, at man ikke, som i den firkantede, trykte bog, kan have en bestemt tekst på venstresiden og en anden på højresiden ved opslag. For på mange ebogslæsere er der kun en side fremme på skærmen ad gangen.

Jeg er stødt ind i begge problemer med mine egne ting – altså linjebrudsproblematikken for lyrik og problemet med at få to tekster over for hinanden.

I et par af mine romaner, tidligere udgivet som trykte bøger, nu nyudgivet i epubformat, er der digte. Og deres grafiske statur kan vælte, afhængig af hvor stor skriftstørrelse, læseren vælger at bruge på sin ebogslæser. I min fordanskning af den store klassiske kinesiske digtcyklus *Daode jing. Klassikeren om vejen og kraften* har linjeskiftene enorm betydning og kan vælte ved store skriftstørrelser i epubformat. Heldigvis er linjerne for det meste relativt korte og vil bevare den oprindelige form ved de mest gængse skriftstørrelser, der vælges på ebogslæseren.

I forbindelse med en påtænkt revideret fordanskning af en anden kinesisk klassiker, jeg har oversat, nemlig *Den Gyldne Blomsts hemmelighed*, ville jeg gerne have den kinesiske originaltekst stående til venstre ved opslag og fordanskningen til højre. Dette lader sig blot ikke gøre i epubformatet på en ebogslæser, hvor der er en side på skærmen ad gangen.

Så samtidig med de mange fordele, jeg ser i ebogen og epubformatet, giver det mig også en del hovedbrud på baggrund af den tradition, vi har med og de muligheder, der har ligget i den firkantede, trykte bog.

6. Kan hvad udad tabes indad vindes?

Igennem de seneste år har tendenserne på bogmarkedet blandt andet været, at digtningen taber terræn. Forlagenes fravalg er stort til fordel for deres satsninger på primært såkaldte bestsellere. Vi kan sige, at her tabes noget udad. Mange digtere og andre forfattere får selvpublicering som en mulighed, og denne mulighed er forøget med ebogen. Dette kan vi kalde, at der vindes indad. Samtidig tenderer bogmarkedet imidlertid mod en uetisk form for monopoldannelse, især omkring ebogsdistributøren Publizon, der udelukker – bortcensurerer – forfattere, der ikke er momspligtigt erhvervsregistrerede.

Samtidig med at de store muligheder for den enkelte forfatter med ebogen har åbnet sig, og en række formelle og tekniske udfordringer i samme hug har meldt sig, hvad angår selve skriftens endegyldige fremtræden for læseren, så er der for første gang vist nok i århundreder indført en ikke-litterær form for forhåndscensur på, hvem der kan få deres ting ud til boghandlerne og ind på bibliotekerne – fordi nævnte Publizon på ufattelig vis har særaftale (monopolaftale) med et par bibliotekarer i Århus. Og Publizon ejes af mængdeforlagene Gyldendal og Lindhardt & Ringhof. De udelukker således i disse år selvudgivende digtere fra at komme ud til boghandlere og biblioteker via ebogsdistriktionsplatformen Publizon.

Den anden danske ebogsdistributør, eMediaservices, kan godt finde ud af at udgive ebøger uanset om forfatteren er momspligtigt erhvervsregistrerede eller ej.

I 1972 udgav Marie Cilius på eget forlag sin enestående bog *Erindringer i skærsilden*. Hun blev født 1916 og skrev bogen efter at have levet et liv fuldt af udsatheder og krænkelser, inklusive indespærring på to såkaldte sindssygehospitaller. Hun blev invalidepensionist. Ingen ville udgive hendes erindringer. Til sidst anskaffede hun sig en skrivemaskine og sad i sit soveværelse og skrev sine erindringer ind på stencils. Hun bekostede selv af sin invalidepension duplikeringen, indbindingen og udsendelsen af bogens tætskrevne 228 sider. Jeg læste den ved dens udgivelse og har netop genlæst dette enestående dokumentarium. Vagn Lundbye omtalte den i sin kronik ”Forfattere i Danmark” i *Politiken*, 18. 12. 1972. Den blev blandt andet også omtalt af Hasse Havgaard i artiklen ”Dårlige nerver er nogle sølvtråde” i *Politiken* 21. 1. 1973.

Dette enestående værk kan du i dag låne på biblioteket. Der blev ikke lavet lektøruddtalelse til den tilbage i 1972, men bibliotekarerne har set omtaler af den, måske selv læst den, og ganske rigtigt vurderet den som væsentlig.

Året efter, 1973, udgav forfatterne Dan Turèll og Peter Laugesen sammen bogen *Dobbeltskrift* på eget forlag. Også denne bog kan du i dag låne på biblioteket i originaludgaven.

Altså: der var den gang ingen forhåndscensur på udbredelsen af danske, trykte bøger. Enhver trykt bog kunne uanset udgivelsessted og trykkeri komme på tale til optagelse på biblioteket, hvis bibliotekarerne skønnede den værdifuld ud fra deres kriterier. Der var ikke for eksempel et bestemt trykkeri, som havde monopol på at levere til bibliotekerne og som forlangte, at forfatterne skulle være erhvervsregistrerede og momsboførende for at få deres bøger trykt og dermed udbredt med mulighed for at blive optaget på bibliotekerne.

Anderledes i dag. Det er ganske usandsynligt, at et menneske i Marie Cilius' situation og et par unge forfattere, som Dan Turèll og Peter Laugesen var dengang, ville være i stand til at gå ind i at lade sig momsregistrere og blive et erhvervselskab for at kunne få deres ting ud og eventuelt ind på bibliotekerne. Men på den måde udelukkes der i disse år ebøger fra distribution gennem Publizon og dermed udelukkes de også for at komme ind på bibliotekerne – og en Marie Cilius i dag ville sandsynligvis gå efter at lave en ebog, og det samme kan være tilfældet for unge forfattere a la Dan Turèll og Peter Laugesen dengang.

I *Bekendtgørelse af lov om merværdiafgift (momsloven)* står i afsnittet "Fritagelser", § 13: "Følgende varer og ydelser er fritaget for afgift: ... 7) Forfatter- og komponistvirksomhed samt anden kunstnerisk virksomhed."

Så når en forfatter i sit virke, inklusive publicering af sine egne titler, ikke når op på den momspligtige årsomsætning, er han/hun altså ikke pligtig til at lade sig momsregistrere.

Altså: Vi mister i disse år mange, rigtig mange værdifulde litterære bidrag af forskellig slags til vores biblioteker på grund af, at et bibliotek/nogle biblioteker/biblioteksvæsenet kooperativt er gået ind i en eksklusiv sær aftale med en privat virksomhed, der imod lovgivningens ord og ånd kræver, at forfattere lader sig momsregistrere for at få deres bøger ud gennem denne ebogsdistributør og ind på bibliotekerne. Disse bøger og tekster forsvinder i den forstand ud af danmarkshistorien som del af vores fælles biblioteksregistrerede og biblioteksbevarede kultur.

To af de værdifulde ebøger, du ikke kan finde på vores såkaldte digitale bibliotek, er tidligere nævnte Kenneth Krabats to ebogs-tekstsamlinger – for af mange gode grunde er denne fine poet ikke momsregistreret.

På lang sigt, ja, måske blot på mellemlang sigt, tror jeg, at hvad udad tabes vil indad vindes. Fiktionslitteraturen som sådan, og lyrikken i særdeleshed, er for mig eksistentielt set de frie fugles vingefang. Og den enkelte digter skal nok alene og i samarbejde med andre ligestillede finde det åbne formidlingsrum og udbygge dets muligheder hinsides forskellige former for blokerende forsøg på monopoldannelse.